

Onderzoek: doen!

Elf moeilijke woorden praktisch toegepast

René Hombergen

2021

Uitgever: Elix Uitgevers

Auteur: René Hombergen
Correcties : Thu-Ha Nguyen

Opmaak omslag en traffic: Saskia Bruil & Merel Damhuis

Foto omslag: Shutterstock

Eerste druk 2021

© Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd, vastgelegd in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt worden op of via enig medium, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën of op een andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever en de auteur. Voor het overnemen van delen van deze uitgave in bloemlezingen, readers of andere compilatiewerken dient men vooraf schriftelijk overeenstemming te bereiken met uitgever en auteur.

Ondanks alle zorg die aan deze uitgave is besteed, kunnen er mogelijk fouten in voorkomen. Uitgever en auteur verzoeken u bij het constateren daarvan direct contact op te nemen. Zij aanvaarden geen aansprakelijkheid voor het gebruik van eventuele foute informatie uit dit boek.

© Copyright by René Hombergen and Elix Uitgevers B.V. All rights reserved. No part of this book may be reproduced, stored in a database or retrieval system, or published, in any form or any way, electronically, mechanically, by print, photoprint, microfilm or any other means without prior written permission from the publisher and the author.

Onderzoek: doen!

Elf moeilijke woorden praktisch toegepast

© Elix Uitgevers & René Hombergen 2021

Voorwoord en woord van dank

Als dank voor de lessen die ik afgelopen decennium mocht (en nog mag) geven over onderzoek aan studenten in het hoger beroepsonderwijs, voor Master-studies en postacademisch onderwijs; heb ik eens opgeschreven wat ik als docent heb geleerd.

Voor velen is onderzoek een vaag onderwerp, een taai vraagstuk en een bron van stress. Mijn ervaring is dat de drempels verlagen van molshopen tot hoopjes pierenzand als moeilijke woorden niet worden vermeden maar aangepakt en bezien op hun pragmatische betekenis voor jouw onderzoek.

Dit is mijn streven. Ziehier mijn pogen. Ik hoop en verwacht dat je daar je voordeel mee kunt doen voor je studie aan hogeschool, universiteit of commerciële onderwijsinstelling.

Verder dank ik Piet Verschuren (Verschuren & Doorewaard, 1995) voor het onderwijs dat hij me als student alweer meer dan veertig jaar geleden gaf over het onderwerp; Joke Metselaar voor een primaire lezing van de inleiding en haar enkele rake opmerkingen; Thu-Ha Nguyen voor haar eerste lezing van het geheel en correcties; en Saskia Bruil en Merel Damhuis voor het verzorgen van het ontwerp en de traffic.

René Hombergen, 2020

Overzicht inhoud

0. Inleiding en samenvattende tabel
1. Ontologie - kennis bestaat?
2. Epistemologie - ons denken kadert...
3. Exegese - woordanalyse theorieverkenning
4. Ceteris paribus - oogkleppen op
5. Betrouwbaarheid en validiteit – wat meet je?
6. Triangulatie; meer praktijkonderzoeksvormen
7. Serendipiteit - reserveer pagina voor bijvangst
8. IJken - voer een proefmeting uit
9. Experience & evidence - waarneming klopt?
10. APA - oftewel helder verwijzen en citeren
11. Conceptueel model & vraagstelling
12. En vijf aanvullende uitgangspunten
13. Extra: 2 begrippen; om te vergeten...?
14. Samenvatting in tekst

Inhoudsopgave

Voorwoord en woord van dank	4
Overzicht inhoud	5
Inhoudsopgave.....	6
0. Inleiding en samenvattende tabel	9
0.0 Begin en einde van dit boek.....	9
0.1 Doel van dit boek.....	9
0.2 Begin en einde van uw onderzoek.....	10
0.3 Doel van uw onderzoek	12
0.4 Onderzoek is leuk? Onderzoek <i>is</i> leuk!	14
0.5 Overzicht en leeswijzer van dit boek.....	16
0.6 Samenvattende tabel.....	17
0.7 Tenslotte: leesniveaus van dit boek	18
1. Ontologie - kennis bestaat?.....	19
1.1 Smal en verklarend of breed en vaag...?	19
1.2 Positivismen en overige kenvormen.....	20
1.3 Ontwerp of ontmoeting?	21
1.4 Doel en nut van je toepassingsgericht onderzoek	22
1.5 Kennis en empirische cyclus.....	26
1.5.1 Wat betekent inductie?	27
1.5.2 Wat betekent deductie?.....	28
2. Epistemologie - ons denken kadert.....	31
2.1 Voorbeeld: (on)afhankelijkheid tijd en ruimte.....	31
2.2 Bedrijfskundig vierkant onto- en epistemologie.....	32
2.3 Soorten onderzoek.....	33
2.3.1 Twee en twintig onderzoekswijzen?	33
2.3.2 Vier is overzichtelijker... ..	36
3. Exegese - woordanalyse & theorieverkenning	41
3.1 Hoe breed of smal theorie verkennen?.....	41
3.2 De woorden van je vraag!	42
3.3. Andere tip: laat kritieken op je model zien	43
3.4 Drie voorbeelden van kritieken op modellen	44
3.4.1 Maslow tredes: ontplooiing... of verslaving...?.....	45
3.4.2 Maes' informatiemodel; afdelingen of afstemming?	46
3.4.3 De Caluwé's kaders of kopiisme...?	47

4. Ceteris paribus - oogkleppen op.....	51
4.1 Een laboratorium.....	51
4.2 Je onderzoekt niet alle maar één relatie	52
5. Betrouwbaarheid en validiteit – wat meet je?	55
5.1 Herhaalbaar?, zuiver gemeten?.....	55
5.2 Het geldige gemeten...?!	56
5.3 Thermometer als voorbeeld	57
5.4 Misinterpretaties van werkelijkheid voorkomen	58
6. Triangulatie; meer praktijkonderzoeksvormen.....	61
6.1 Betekenis: meer praktijkonderzoeksvormen... ..	64
6.2 Echter: 1 manier kán!	66
7. Serendipiteit - reserveer pagina voor bijvangst	69
7.1 Onverwachte vondst.....	69
7.2 Een pagina "bijvangst" hanteren	70
8. IJken - voer een proefmeting uit.....	71
8.1 Het meetinstrument meten	71
8.2 Een kwaliteitsborg bij een derde	72
9. Experience & evidence - waarneming klopt?	73
9.1 Herhaalde waarneming en bewijs	73
9.2 Voorbeeld: wilgenblad en aspirine	74
9.3 Evidence based is niet vaak haalbaar	75
9.4 Invloed van onderzoeker en van omgeving.....	75
9.5 Hoe evidence based is evidence based?	78
10. APA - oftewel helder verwijzen en citeren	81
10.1 Eeuwenoude gewoonte	82
10.2 Basisprincipe: auteur & jaartal en soms pagina	82
10.2.1 Eén van vier specifieke manieren.....	82
10.2.2 APA wordt steeds bijgesteld.....	86
10.3 Volg (braaf) de regels van je opleidingsinstituut.....	87
10.4 Vuistregel voor aantal verwijzingen.....	88
10.5 Handvat voor type verwijzingen	88
10.5.1 Wikipedia als opstapje?	89
10.5.2 Internet als kennisplatform... ..	90
10.5.2 Zoek altijd zelf aanvullende literatuur.....	92
10.5.3 Streef naar primaire bronnen.....	92
11. Conceptueel model & vraagstelling.....	97

11.1	Je onderwerp en lijdend voorwerp	97
11.2	Wat is een conceptueel model in zijn basis?	98
11.2.1	Beïnvloede variabele B.....	99
11.2.2	Beïnvloedende variabele A	99
11.3	Wat zijn twee alternatieven?	100
11.3.1	Voorbeeld intermediaire C.....	102
11.3.2	Voorbeeld modererende C	102
11.4	Terug naar vraagstelling: context als kader.....	105
11.5	Aanvullend: wat is een vooronderzoeksmodel?	108
11.6	Waarom is vooronderzoek nog geen onderzoek?	112
11.7	Aanvullend: wat is een onderzoeksmodel?.....	114
12.	En vijf aanvullende uitgangspunten.....	117
12.1	Dé tip voor je onderzoek	117
12.2	De eerste twee minuten	119
12.3	Een mogelijke opzet voor je onderzoeksverslag	121
12.4	Zeven desgewenste schrijftips	130
12.5	Klein beetje statistiek... tenslotte	139
13.	Extra: nog 2 begrippen; om te vergeten...?	143
13.1	Methodologie	143
13.2	Fenomenologie.....	144
14.	Samenvatting in tekst	149
15.	Literatuurlijst	153

0. Inleiding en samenvattende tabel

Welkom! Onderzoeker.

0.0 Begin en einde van dit boek

Dit werkstukje begint met u welkom te heten zoals zojuist geschied en vervolgt met elf complexe begrippen aan onderzoek verbonden. Het boek eindigt ermee dat deze concepten nader zijn verklaard en dat voor u hun praktische impact is onthuld bij het doen van uw eigen onderzoek.

pragmatiek vanuit theorie

“Er is niets zo praktisch als een goede theorie”, stelde Lewin al in 1951. Hier worden wat theoretische abstracties zoals bezien vanuit elf moeilijke woorden, voor u beoordeeld op hun alledaagse nut voor het verrichten van onderzoek.

0.1 Doel van dit boek

Voor u ligt dus dit papieren boekje of glanst uw telefoon of staat uw wat groter formaat beeldscherm te schitteren om u wat meer gemak en houvast in het doen van onderzoek te geven.

hulp bij onderzoek

Het bedoelde onderzoek betreft vooral uw scripties voor hogeschool en universiteit alsook voor uw verdere opleidingen tijdens uw werkzame leven of in-between-

jobs. Sommige wetenschappers noemen dit veel meer praktijkgerichte onderzoek in plaats van fundamenteel onderzoek weleens uitzoeken in plaats van onderzoeken. Het verschil is eerder gradueel dan discreet zoals we ook in het laatste hoofdstuk (12) zullen zien.

... en bij uitzoeken...

Voor hier en nu: uitzoeken is vooral bezien hoe een geschikte theorie een praktijk het beste weergeeft en daar wellicht een verandering in bewerkstelligt. Onderzoeken betreft dan niet alleen dat uitzoeken maar ook de omgekeerde weg: bezien of de theorie bijgesteld moet worden naar aanleiding van de bevindingen. Pas dan is het onderzoek geheel. Op dit moment stellen we: of je nu alleen gericht naar de praktijk gaat of ook terug tot en met de abstracties en concepten uit de theorie om die te nuanceren: beide zijn onderzoek.

0.2 Begin en einde van uw onderzoek

Uw onderzoek start met uw verwondering. Laat u geen onderzoeksvraag aanleunen maar leg met uw verbazing als vertrekpunt een professionele researchroute af.

van verwondering...

De wereld kent een aantal trends. Denk aan agile, aan digitalisering, aan globalisering en individualisering. Laat je geen onderzoeksvraag aanleunen vanuit een externe gedachte dat je organisatie daar wat mee moet. Uiteraard. Maar “wat moeten wij met agile-isering?”, “dienen we doen met digitalisering?”, “wat met globalisering” of “wat betekent individualisering voor ons” is

meestal geen vruchtbare vraag. Te groot. Niet goed te onderzoeken. En te onpersoonlijk. Neem je eigen verwondering als vertrekpunt.

...tot aanbeveling

Uw onderzoek eindigt met doen van een aanbeveling: aan meestal de huidige praktijk. (Op middelbaar en hoger onderwijsniveau: het bedrijf dan wel de branche. En soms ook aan de theorie; in het geval van een wetenschappelijk (promotie)onderzoek.)

Afhankelijk van het niveau van uw opleiding, zijn er verschillende vormen van de reikwijdte van uw aanbeveling te onderkennen.

middelbaar niveau: afdeling en bedrijf

Op middelbaar niveau heeft uw advies impact voor uw organisatie: uw afdeling en bedrijf.

hoger onderwijs-niveau: bedrijf en branche

Op hoger niveau (hogescholen en masteropleidingen) betreft het bereik meer dan het desbetreffende bedrijf zelf van waaruit of waarvoor uw onderzoek plaatsvindt: de gehele branche moet er kennis aan kunnen ontleen. Als een collega- of concurrerende organisatie iets over het onderzoeksonderwerp wil weten, moet uw onderzoek daarin voorzien. Uw informatie voegt wat toe aan diens kennis. Hij of zij ontleent aan uw onderzoek met úw organisatie als vertrekpunt, wat relevante vergelijkingsfeiten voor zijn of haar eigen bedrijf.

doctoraal niveau: theorie herijken voor praktijk

Bij (post)academisch of doctoraal onderzoek onderzoekt

u niet alleen een bestaande praktijk maar vooral ook een abstractie, concept of model waarmee naar de werkelijkheid wordt gekeken. U ikt deze zienswijze nader. (Over ijken meer in het gelijknamige hoofdstuk.)

Uw begin is verwondering. U eindigt met een aanbeveling.

0.3 Doel van uw onderzoek

Probeer met uw onderzoek niet zozeer een oordeel te vellen over een probleem uit het verleden maar een handelingsperspectief van heden naar morgen tot stand te brengen.

(Zie ook hoofdstuk 1; onderzoek doe je toepassingsgericht om tot een oplossing of minstens een gericht handelingsperspectief te komen voor een probleem. – Let op; daarbij kan het handelingsperspectief luiden: om juist op grond van het uitgevoerde onderzoek een bepaalde voorgenomen verwachtingsvolle interventie of-
tewel maatregel toch beter niet te nemen. –)

problemen uit het verleden...?

Wij allen hebben in een overheid of een organisatie met winst oogmerk weleens een reorganisatie meegemaakt waarin een stel collega's als ja-knikkende gekken voldeden aan de wensen van een "sociopaat". De "psychoopaat" kreeg promotie; vertrok hogerop voordat de rampen zichtbaar konden worden.

een oordeel achteraf onderschrijven is geen onderzoek

Tenzij je historicus bent, heeft het weinig zin nog eens

vast te stellen hoe die “ellendeling” er mee weg konden komen en welke grote fouten zijn gemaakt. Iemand die geschiedenis bestudeert waakt ervoor al te snel oordelen vanuit ons huidige tijdgewricht op het onderzochte onderwerp los te laten. Hem of haar lukt het waarschijnlijk beter om redelijk objectief te kijken en vooral de feiten zoveel als mogelijk en zelfs de mogelijke interpretaties redelijk neutraal te laten spreken... meer dan een huidige overtuiging.

Onderzoek doe je niet om je gram te halen.

perspectief scheppen...!

Je wilt een (handelings)perspectief op een probleem of een uitdaging vervaardigen waar dat nog niet bekend is. Zelfs een historicus creëert met onderzoek naar het verleden perspectief: meer metafysisch slaat hij een brug naar de doden en destijds levenden en meer pragmatisch tracht hij te begrijpen wat we kunnen leren van het verleden: hoe geschiedenis zich kan herhalen in steeds weer wat andere gedaantes. Ook een meer fundamentele researcher creëert perspectief. Zijn uitkomst is nauwelijks te voorspellen en toch is ook zijn of haar open waarheidsvinding uiteindelijk ook vooral utilitair. Welk nut hebben de gevonden wetten en verhalen? Om toe te passen? Om van te genieten?

doel: inzicht tot (beter!) doen

Het doel van uw onderzoek betreft het verrijken van bestaande kennis met nieuwe, welbeschouwde en goed onderzochte voorbeelden of bestaande kennis uitbreiden met nieuwe inzichten... die soms bestaande zienswijzen overboord weten te zetten.

Uw doel? Handelingsperspectief creëren.

0.4 Onderzoek is leuk? Onderzoek is leuk!

Voordat we deze inleiding besluiten met een overzicht en een samenvattende tabel van het gehele boek, eerst dit: onderzoek doen is leuk... mits je jezelf je niet-weten toestaat. Wat wordt bedoeld?

Als u uw uitkomst al in uw hoofd heeft, kunt u beter als een inspectie-ambtenaar of een betaalde externe adviseur opschrijven wat uw broodheer wenst te horen: de verwachte inhoud met de creativiteit van uw nieuwe formuleringen als woordspelletjes om niet op misstappen gepakt te kunnen worden, op fouten betrappt te kunnen worden of op stampij aangesproken te kunnen worden voor onwelgevallige conclusies. Onderzoek betekent dat (ook) de (inhoudelijke) uitkomst niet van tevoren vaststaat!

een open ontmoeting

Zorg dat er een dialoog in uw hoofd spreekt...! U verwacht een bepaalde uitkomst maar staat uzelf ook volkomen toe dat het anders zou kunnen zijn... Pas dan gaat onderzoek werkelijk leven. (En wordt het meer dan het leidende denken volgen als een interne of ingehuurd consultant.) Zoals een ware ontmoeting een gesprek wordt van twee gelijken, zo wordt onderzoek een dialoog van twee mogelijkheden.

uw intuïtie klopt

Let wel: in het merendeel der promotieonderzoeken waar gewerkt wordt met een stelling, wordt de aanvan-

kelijke stelling bevestigd. Slechts bij een minderheid der theses (dan wel thesen dan wel thesissen) wordt deze gefalsificeerd. Oftewel: uw intuïtie, uw initiële vermoeden, uw aanname blijken meestal te kloppen. Doch zijn nu onderzocht. En wel op een zodanige wijze dat ook, zowel vanuit de theorie als de praktijk, het tegendeel naar voren had kunnen komen.

doch tegen-intuïtie heeft voldoende kans gekregen

Pas als u zichzelf toestaat dat de uitkomst van uw onderzoek (zo niet velerlei dan toch) minstens tweeërlei kan zijn, wordt uw onderzoek speels en levendig. Ver-
ras jezelf met nieuwe ideeën op basis van je verkennin-
gen en waarnemingen.

enkele voorbeelden

Het kan zijn dat een veertje even snel valt als lood... als er geen luchtweerstand is. (Denk aan de proef te Delft in 1585 met een houten en een loden bal vanaf de top van de toren neergelaten. Men mat een gelijktijdige val op de grond. De waarneming was nog niet zuiver genoeg om afwijkende waarden in de meting te constateren. Hout snelt iets trager naar beneden dan lood wegens een verschil in wrijvingsweerstand met de lucht...)

Het is mogelijk dat het veertje even krachtig naar de aarde beweegt als andersom. (Zwaartekracht werkt twee kanten op...?)

Het is wellicht mogelijk dat een auto die rijdt iets korter is dan een stilstaande. (Relativiteitstheorie waarbij op lichtsnelheid bewegende voorwerpen korter worden gemeten wegens het "krimpen" van de tijd?)

je innerlijke dialoog openbaren

Doorgaans vind je geen bewijzen zoals Stevin te Delft met een proef gebaseerd op theoretische vermoedens of zo Einstein met een zuiver gedachten-experiment (later met metingen in de werkelijkheid bevestigd)... maar je onderzoek wordt pas echt leuk en daarmee waarschijnlijk stukken waardevoller als je jezelf onverwachte invalshoeken en inzichten toestaat.

Kortom onderzoek doen is leuk wanneer je niet eenduidig naar een enkele uitkomst toewerkt maar jezelf toestaat in je hoofd, in je literatuur en je praktijk het tegendeel te vinden van wat je verwacht, voorspelt of wenst.

0.5 Overzicht en leeswijzer van dit boek

Laat u niet teveel afschrikken door moeilijke begrippen en termen. We gebruiken deze complexe abstracties en concepten, de “moeilijke woordjes” juist om van daaruit te werken: een per hoofdstuk 1-11. Het betreft zoals gezegd dus elf moeilijke woorden. Het getal van de gek.

De eerste twee begrippen (de hoofdstukken 1 en 2) hebben geen andere praktische betekenis dan dat u er zich niet door hoeft te laten afschrikken als u eens wat meer theoretisch of filosofisch leest over betekenis of methode van het doen van onderzoek. De volgende negen (hoofdstukken 3 tot en met 11) kennen direct een praktisch relevante toepassing.

Na uitleg omtrent de “moeilijke woorden” en vooral het weergeven van een praktisch te vertalen toepassing bij elk begrip, volgen nog vijf aanvullende tips in hoofdstuk 12. Hoofdstuk 13 biedt voor de geïnteresseerde le-

zer nog wat extra theorie: de begrippen fenomenologie en methodologie als aanvullingen op ontologie en epistemologie in hoofdstukken 1 en 2. Tot slot volgt een samenvatting in tekst.

Oftewel: elf moeilijke woorden op hun pragmatische impact voor je onderzoek bezien en vijf aanvullende tips.

0.6 Samenvattende tabel

Zie de volgende tabel als samenvatting van het geheel.

<i>begrip</i>	<i>praktische betekenis</i>
<i>Ontologie</i>	(kennis is voorlopig)
<i>Epistemologie</i>	(ons denken wordt uitgebreid en blijft begrensd)
<i>Exegese</i>	analyseer de woorden uit je centrale vraag als kapstok voor je theoretische verkenning
<i>Ceteris paribus</i>	de wereld buiten je onderzoek is even irrelevant
<i>Betrouwbaarheid en validiteit</i>	meet je goed en meet je wat je meent te meten?
<i>Triangulatie</i>	doe bij voorkeur meerdere vormen van praktijkonderzoek
<i>Serendipiteit</i>	reserveer je onverwachte vondsten voor een pagina bijvangst
<i>Ijken</i>	doe een proefonderzoek
<i>Experience & evidence based</i>	professioneel waarnemen en causaal verklaren
<i>APA</i>	noem auteur en jaartal en neem litera-

	tuurlijst op
<i>Conceptueel model</i>	geef je beïnvloedende en beïnvloede variabele grafisch weer
<i>(Aanvullende tips</i>	hou het klein; service je beoordelaar; ook met structuur; en helder schrift; en zorg dat je beetje statistiek vat
<i>Extra theorie: nog 2 begrippen</i>	Fenomenologie en methodologie
<i>Samenvattende tekst).</i>	

Figuur 0.1 Samenvattende tabel: elf begrippen en hun praktische betekenis plus enkele aanvullende tips.

0.7 Tenslotte: leesniveaus van dit boek

U kunt dit boekje op verschillende lagen lezen. Als geheel uiteraard; de samenvattende tabel van het geheel; de inhoudsopgave; alle hoofdstuk- en paragraaftitels en de tussenkopjes daarbij; alle korte samenvattingen aan het einde van elk hoofdstuk (zoals u hier al enkele samenvattende zinnen vond aan het einde van een paragraaf). Tenslotte is naast regel voor regel volgen, alinea na alinea verwerken en bladzijde aan bladzijde rijgen, natuurlijk een vorm van diagonaal lezen ofwel rustig doorbladeren mogelijk.

Een andere manier is kijken naar de diverse plaatjes; die vooral in de hoofdstukken een, twee, negen en elf zijn te vinden.